

Nina Sirković

Sveučilište u Splitu

Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje

Split, Hrvatska

Nina.Sirkovic@fesb.hr

<https://orcid.org/0000-0003-1381-9317>

821.111.09-4 Вайлд О.

821.111.09-4 Вулф В

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2024.14.14.1>

Originalni naučni članak

Izvan okvira: esejistička proza Oscara Wildea i Virginije Woolf

Rad razmatra izabranu esejističku prozu Oscara Wildea i Virginije Woolf u okviru društvenog i umjetničkog konteksta na razmeđu stoljeća. Esej, koji u sebi nosi notu subverzije, predstavlja se kao idealna forma za ovo dvoje spisatelja, s obzirom na njihovu kameleonsku sposobnost prerusavanja, zavaravanja i zavođenja čitatelja. Prvo se analiziraju utjecaji Waltera Patera i Shakespearea na oboje autora, a zatim se uspoređuju stajališta u pogledu shvaćanja umjetnosti. Oboje autora odriču se fotografskog pristupa književnosti, površnog realizma koji se guši u opisima te zahtijevaju okretanje unutarjem doživljaju, kontemplaciji i sjećanjima, istovremeno tražeći i novi stilski izričaj. Poseban je odnos između spisatelja i kritičara te spisatelja i čitatelja, gdje se naglasak stavlja na umjetnički aspekt kritike, odnosno čitanja u cilju stvaranja novih, bogatijih i raznovrsnijih umjetničkih djela. Iz djela Wildea i Woolf izvire i prigušeni glasovi marginaliziranih i drugotnih osoba, koji su uslijed krutih društvenih normi morali ostati prikriveni. Analiza esejistike Wildea i Woolf pokazuje brojne sličnosti u stavovima ovih dvaju autora u pogledu esteticizma, društvene kritike, obrnute uloge čitatelja/kritičara i spisatelja u književno-stvaralačkom procesu, kao i utjecaj pozicioniranosti na margini društva na njihov književni opus.

Ključne riječi: esejistika, esteticizam, književna kritika, subverzija, modernizam.

1. Uvod

Tijekom više od četiri stotine godina, koliko esej postoji, ovaj žanr se mijenjao i obnavljao, ali je zadržao neke svoje opće karakteristike. Esej je obično manjeg obima, odlikuje ga slobodna kompozicija, fragmentarnost i prividna nesistematičnost: ne teži totalitetu, ali je istovremeno dorečen i zaokružen. Uvijek govori o nekoj već postojećoj formi, ne vadi „nove stvari iz praznog ništa, nego samo iznova sređuje takve koje su bilo kad već bile žive” (Lukač 1973: 45). Theodor Adorno tvrdi da esej odražava antinomiju između duhovnog iskustva i teorije te smatra da je esej ono što je bio još od

početka, „kritička forma par excellence” (1985: 31). On je imanentna kritika duhovnih tvorevina, konfrontacija onoga što one jesu i samog njihovog pojma, kritika ideologije (1985: 32). Konkretna tema i argumentiranost eseju daju cjelovitost; da bi bio uvjerljiv, esejist mora podastrijeti dokaze, a tu dolaze do izražaja autorovo iskustvo, znanje i sposobnost oblikovanja logičkih činjenica i zapažanja na umjetnički način. Eseji često stoje na razmeđu između znanosti i umjetnosti, jer esejist raspolaže provjerenim činjenicama i logičkim znanjima o kojima izlaže subjektivan stav. Način na koji esejist konstruira svoje mišljenje, najčešće indirektno, uz dozu digresije, ironije, nerijetko poigravajući se s čitateljem, ovisi poglavito o osobnom stilu pisca, pa zato eseji variraju u sadržajnom i izričajnom smislu. Subjektivnost je neupitna odlika eseja, odatle i sklonost paradoksima, njegova destruktivnost i subverzivnost, jer stalno podriva uvriježene stavove i traži novo, drugačije. Osobni esej, kao podvrsta eseja koja uspostavlja najprisniji odnos s čitateljem, spisatelju pruža mogućnost podjele jedinstvenog iskustva, koja je prisutna još kod rodonačelnika osobnog eseja, Michela de Montaignea, čiji su eseji nastali iz osobnih zabilješki prilikom čitanja, kao svojevrstan oblik spontane proze. Jedna od najvažnijih odlika osobnog eseja je razgovorni element, jer je sama dinamika razgovora, odnosno želja za ostvarivanjem kontakta s čitateljem, utkana u formu eseja te služi za uspostavu emotivne prisnosti s publikom (Lopate 1994: xxiv). Vrsni esejisti, koji su istovremeno bili i vrsni pisci, utkali su svoj osobni stil i izričaj u ovu književnu vrstu.

Esej, međutim, samom svojom formom teško može parirati svome suvremeniku po žanru, romanu. Iako se esej i roman ponekad nazivaju „žanrovima-suborcima” (Epštejn 1996: 64), roman je dulji, sadržajem bogatiji i opsežniji, pa mu je esej nedvojbeno hijerarhijski podređen. To za posljedicu često ima zanemarivanje esejističke proze pojedinih spisatelja koje se slavi kao vrsne romanopisce i dramatičare, dok se njihov esejistički opus nezasluženo stavlja u drugi plan. U ovom radu razmatraju se upravo eseji Oscara Wildea i Virginije Woolf, dvaju autora koji su se dokazali kao vrsni esejisti, a čiji je esejistički opus često zanemaran. Također, iznenađuje činjenica da uz brojna istraživanja o oboje pisaca, nedostaje komparativnih studija usredotočenih na njihov esejistički opus, koji obiluje dodirnim točkama u pogledu umjetničkih shvaćanja. Unatoč očiglednim razlikama u načinu života, postoje i brojne sličnosti koje ih povezuju, kako u javnom, tako i u privatnom životu. Wilde i Woolf živjeli su u razdoblju tranzicije u engleskoj povijesti i kulturi, prezirali realistično shvaćanje umjetnosti, odstupali od kulturnih granica svoga doba i tražili vlastiti umjetnički izraz. Kolebanje oko vlastitih identiteta, političkih uvjerenja i promišljanje seksualnosti prisutni su u djelima ovih autora, pri čemu je oboje imalo kameleonske sposobnosti prerusavanja, prikrivanja,

subverzije. Wilde je, doduše, publiku privlačio svojom pojavom i ponašanjem, čime je kasnije postao metom moralnih čistunaca i političkih konzervativaca, dok je Woolf, s pozicije žene na razmeđu stoljeća, iz prikrajka, suptilno i lukavo, između redaka, tkala svoju feminističku agendu.

Iako su Woolf i Wilde dvadesetak godina bili suvremenici, nema podataka da su se njih dvoje ikada susreli. Kada je Woolf ulazila u svoje formativne godine, njezin irski kolega postajao je najpopularniji dramski pisac u Engleskoj, da bi ubrzo bio postavljen na stup srama zbog ponašanja koje se u ono doba smatralo promiskuitetnim, što ga je dovelo do zatvora i potpune propasti. Nezadovoljstvo postojećom društvenom i umjetničkom situacijom, kritika kasnog viktorijanskog društva, traženje novog umjetničkog pristupa i umjetničkog izraza svojstvena je i Oscaru Wildeu i Virginiji Woolf. Iako su bili predstavnici višeg srednjeg staleža, izvan svoga užeg društva osjećali su se nelagodno, sputano i neshvaćeno, kao da su izvan zadanih okvira društvenih normi.

2. Estetski svjetonazor na tragu Patera i Shakespearea

Književni opus pisca, esejista i kritičara Waltera Patera, kao i poetika renesansnog barda Williama Shakespearea, u velikoj mjeri utjecali su na Oscara Wildea, ali i Virginiju Woolf. Wilde kao pjesnik, prozaist i dramski pisac, zaljubljenik u umjetnost i kozmopolit, svojim je hedonističkim načinom života, esteticističkim načelima i britkom satirom prkosio tadašnjem društvenom uređenju. Iako eseji zauzimaju manji dio Wildeovog opusa i nisu pisani u klasičnoj formi osobnog eseja, oni odražavaju sukob autorovog svjetonazora i društvene kritike toga doba, ispričanih s dozom lepršavosti, duhovitosti, fine satire, prožetih mnoštvom aforizama, koji su Wildeov zaštitni znak.

Pater i Wilde su se i poznavali, no to je poznanstvo, uz zadržano uzajamno uvažavanje, s vremenom prešlo u osobni animozitet, naočito nakon Paterevog negativnog osvrta na roman *Slika Dorijana Graya* (Ellmann 1987: 81). Wilde je bio pod utjecajem njegovih stavova o traženju ljepote, postojanju umjetnosti radi nje same, kao i o važnosti doživljavanja ljepote i harmonije u trenucima koji prolaze samo zbog njih samih. Pater u svojoj filozofiji esteticizma prednost daje estetskoj ljepoti i osjećajima u životu, umjetnosti, glazbi i književnosti, u odnosu na shvaćanje umjetnosti kao izvorišta moralne i društvene izgradnje čovjeka. Predmet njegovog interesa bili su napeti odnosi između intelekta i osjećaja, asketizma i esteticizma, društvenog morala i amoralnosti, pri čemu je ukazivao na opasnost od

prihvatanja bilo kakvih ekstrema. U Paterovim djelima osjeća se naglasak na intelektualnom razmatranju i poetskim osjećajima, dok je narativni interes zanemaren. Zagovara ideal estetskog života i filozofiju ljepote te svoju teoriju o stimulativnom učinku ljepote smatra idealom; umjetnost daje najveću kvalitetu trenucima koje proživljavamo u određenom trenutku i to je njezina osnovna funkcija (Shuter 1997). S obzirom na ideje i sam stil pisanja, Wilde je preuzeo i Paterov „hedonizam“, važnost u uživanju u svakom trenutku, kako u umjetnosti, tako i u životu. U eseju „Ocvat laganja“ Wilde često spominje Patera, koji mu predstavlja uzor, pa Vivian kaže:

Umjetnost nikad ne izražava ništa osim same sebe. To je načelo moje nove estetike, i upravo ono, više nego uska povezanost forme i sadržaja na kojoj ustraje gospodin Pater, glazbu čini prototipom svih umjetnosti. (2009: 36)

Lada Čale Feldman spominje Paterov utjecaj na Wildea, koji je izražen u eseju „Kritičar kao umjetnik“ u dijelu teksta gdje Gilbert spominje Leonardovu sliku *Mona Lise* i citira istoimeni Paterov esej, naglašavajući važnost buđenja osjetila, stvaranje dojmova i izgradnju kritičareve osobnosti te ideju moderniteta koja nastaje iz nasljeđa prošlosti (2009: 103–105).

Generacija Virginije Woolf prezirala je podučavanje i propovijedanje koje je toliko bilo karakteristično za viktorijansku književnost, odričući se također bilo kakvih oblika manifesta koji bi se provlačili kroz umjetničke oblike. Virginia Woolf pripadala je umjetničkom krugu Bloomsburyja, koji nikad nije bilo formalno udruženje, nego su funkcionirali kao grupa istinskih prijatelja sličnih pogleda na svijet koji su se sastajali i razgovarali o umjetnosti, kulturi, politici, životu uopće.¹ Najviši ideal Bloomsbury grupe predstavljala je umjetnost, ona je gotovo zamjenjivala religiju. S vremenom, Woolf je postala centralna književna osoba Bloomsburyja, a prema riječima T. S. Elliota i „centar književnog života Londona“ (Heilbrun 1993: 131). Smatra se da je na djelo Virginije Woolf značajan utjecaj ostavio Walter Pater. Paterov utjecaj može se slijediti u subjektivizmu, toku struje svijesti u romanima prvih modernističkih pisaca, pa tako i kod Virginije Woolf, kojoj je estetski doživljaj uvijek pretpostavljen narativnom postupku.

Wilde, a kasnije i Woolf, izričito se protive poistovjećivanju autora i teksta, odnosno traženja tragova osobnosti autora u djelu: oboje daju

¹ Bloomsbury grupa bila je neformalno udruženje engleskih intelektualaca, mahom prijatelja, a obuhvaćala je spisatelje, filozofe, umjetnike s početka 20. stoljeća, koji su pripadali višoj srednjoj klasi. Pripadnici grupe bili su književnik E. M. Forster, likovni kritičar Roger Fry, ekonomist Maynard Keynes, estetičar Clive Bell, povjesničar i biograf Lytton Strachey i mnoge druge osobe iz kulturnog i javnog života Londona. Virginia Woolf i njena sestra Vanessa bile su ravnopravne članice društva. Grupa je svojim stavovima i radom ostavila dubok utjecaj na književnost, estetiku, ekonomiju i kritiku svoga doba, promičući esteticizam, feminizam i pacifizam.

prvenstvo objektivnoj formi kroz koju će umjetnik izraziti svoja subjektivna stajališta. Oboje ovih autora izuzetno cijene Shakespearea kao vrhunskog umjetnika koji je stvarao svestremenske likove i čija su djela stoljećima izvor neiscrpne inspiracije. Woolf ga je svom eseju *Vlastita soba* hvalila zbog njegovog „užarenog uma”, to jest, objektivnosti, sposobnosti da svoju osobnost potpuno udalji od teksta koji stvara. Također, kada razmatra estetski smisao umjetnosti, Woolf tvrdi da prava umjetnost ne bi trebala odati osobne okolnosti koje nastaju u procesu stvaranja. Da bi se neki duh neometano do bjeline zažario, umjetnik svojom snagom mora izbaciti iz sebe svaku želju „za prosvjedom, za propovijedanjem, za proglašenjem pretrpljene štete, za naknadom za uvredu, za izravananjem nekog računa” (2003: 100). Zato je, smatra Woolf, Shakespeare veliki umjetnik, iz njega poezija teče slobodno i neometano, jer se uspio potpuno umjetnički artikulirati. Sama činjenica da o Shakespeareu znamo tako malo kao o osobi, potvrđuje veličinu njegove umjetnosti, tvrdi Woolf. U svom razmišljanju o androginom umu, na tragu Coleridgeove teorije o sekundarnoj mašti, Woolf smatra da je Shakespeareov um bio androgin, imao je harmonični odnos između muških i ženskih elemenata, a to je, prema Woolf, odlika svakog velikog uma.² Androgini um nije naklonjen prema jednoj strani, on „odjekuje”, on je „propustljiv, prenosi čuvstva bez zapreka [...] prirodno je kreativan, zažaren, nepodijeljen” (Ibid: 100).

Wilde također veliča Shakespearea kao umjetnika. U eseju „Kritičar kao umjetnik” ističe besmrtnost Shakespeareovih likova i istovremeno postavlja pitanje o njihovom postojanju, jer autor ostavlja prostor za brojna individualna tumačenja svojih likova: „Shakespeareov Hamlet zapravo ne postoji. Ako se Hamlet unekoliko odlikuje određenošću umjetničkoga djela, odlikuje se i svom neodređenošću što pripada životu. Postoji isto toliko Hamleta koliko i melankolija” (2009: 113). Budući da umjetnost izvire iz osobnosti, ona se može samo u osobnosti i očitovati, tvrdi Wilde. Ističe da je vrijednost Shakespeareovih drama upravo u tome što on u njima nikad ne govori o sebi, ali na taj način više otkriva sebe samoga, pokazuje svoju pravu narav i čud više nego kroz sonete u kojima ogoljuje tajne svoga srca: „Da, uz objektivnu formu ide najsubjektivniji sadržaj. Čovjek je ponajmanje on sam kad govori kao on sam. Daj mu masku, pa će ti reći istinu.” (2009: 130).

² Coleridge razlikuje primarnu maštu, običan vid zamišljanja stvari koju posjeduju svi ljudi i sekundarnu maštu, koja iz primarne mašte bira sirovu građu i preoblikuje je. Sekundarna mašta svojstvena je umjetnicima i ona je kreativna, omogućuje poetsku viziju i umjetničko stvaranje.

3. Kritika viktorijanskog društva i umjetničkog stvaralaštva

Wilde i Woolf bili su duboko nezadovoljni i razočarani viktorijanskim uskogrudnim društvenim stajalištima, političkim dušebrižnicima, lažnim moralistima i nadasve davanju važnosti formi iznad sadržaja. U eseju „Ocvat laganja”, Wilde se na njemu svojstven, sarkastičan način, osvrće na situaciju u Engleskoj: „Mišljenje je najnezdravija stvar na svijetu, i ljudi umiru od njega kao od bilo koje druge bolesti. Na svu sreću, ono – bar u Engleskoj – nije zarazno” (2009: 10), pa nastavlja: „Engleska je dom izgubljenih ideja” (2009: 15). U eseju „Kritičar kao umjetnik” piše: „[...] engleska je javnost uvijek savršeno spokojna kad joj se obraća neki mediokritet” (2009: 75). Nadalje tvrdi:

Engleski je um stalno gnjevan. Intelekt rase rasipa se tričavim i glupim svađama drugorazrednih političara ili trećerazrednih teologa. [...] Nad nama vladaju fanatici, a njihov je najgori porok iskrenost. Sve što graniči sa slobodom uma među nama je praktički nepoznato, Ljudi dižu galamu protiv grešnika, ali naša sramota nisu grešnici, nego glupani. Glupost je jedini grijeh. (2009: 148)

Svoje utopijsko idealno društvo Wilde opisuje u eseju „Duša čovjeka u socijalizmu”, iz kojeg progovara sentimentalna težnja socijalnoj pravdi. Wilde je bio zaokupljen ljudskom dušom i društvenom nepravdom, pa tako razmatra ideju kako će socijalističko društveno uređenje dovesti do individualizma. Njegova društvena angažiranost usmjerena je prvenstveno prema duhovnom razvoju pojedinca u svrhu neometanog umjetničkog stvaranja. Socijalizam ga zanima više kao mogući prostor za slobodno umjetničko stvaralaštvo, nego kao društveni pokret. Wilde vrijednost socijalizma vidi u ukidanju privatnog vlasništva, nakon čega bi se postojeće društvo promijenilo u zdravi organizam koji će dovesti do razvoja individualizma. Izruguje se humanitarnom radu i altruizmu, jer, kako tvrdi, pomažući siromašnima, bogati samo održavaju siromašne na životu, pa tako ispada da dobročinstvo stvara brojna zla, degradira i demoralizira ljude. Istinsko savršenstvo ne leži u onome što čovjek posjeduje, nego u onome što on zapravo jest. Ono što čovjek istinski ima, leži u njemu samome, a sve oko njega nema važnost. Također, socijalističko društvo treba ukinuti brak, institucije i svaki oblik autoriteta i prisile, a sve organizacije trebaju biti na dobrovoljnoj osnovi. Nestankom vladavine države nestat će i autoriteti, a bez njih neće biti ni kažnjavanja jer dosadašnja iskustva, tvrdi Wilde, pokazuju da, što je bilo

više kažnjavanja, to su zločini bili brojniji. Wilde zaključuje da je glad, a ne grijeh izvor modernog kriminala. Kada se ukine vlasništvo, neće biti potrebe za kriminalom, pa će on i nestati. Ljubomora, pojam usko povezan s koncepcijom vlasništva, također će izumrijeti. Strojeve i mehanizaciju, koji se danas natječu s radnikom, treba staviti u službu čovjeka, jer je mentalno i moralno nepravedno od njega zahtijevati obavljanje poslova koje ne voli. Strojevi bi trebali raditi ono što ljudima ne pričinjava zadovoljstvo, da bi se mogli posvetiti onome u čemu uživaju. Naravno, i sam Wilde priznaje da je njegova ideja o ovakvom društvu utopijska, ali smatra:

Karta svijeta na kojoj nema Utopije nije vrijedna ni da je se pogleda, jer je Utopija jedina zemlja na koju se čovječanstvo neprestano iskrcava. Kad god se iskrca na nju, gleda dalje i, čim primijeti još bolju zemlju, razapinje opet jedra. Progres je ostvarivanje niza utopija. (1987: 32)³

U drugom dijelu eseja Wilde razmatra svrhu umjetnosti. Kritizira popularizaciju umjetnosti u svrhu zadovoljenja publike. Umjetničko djelo rezultat je jedinstvenog temperamenta, jer njegova ljepota izvire iz karaktera umjetnika. Svaki umjetnik mora biti neovisan o okolini i stvoriti distancu, jer čim postane svjestan potreba i zahtjeva ljudi oko sebe, pretvara se u „zabavnog zanatliju, poštenog ili nepoštenog trgovca” (1987: 33) i više se ne može smatrati umjetnikom. Umjetnost je najintenzivnija vrsta individualizma na svijetu. Istinski umjetnik ne smije obraćati pozornost na publiku, ona za njega ne smije postojati. Wilde smatra da je publika oduvijek loše odgajana, ona traži od umjetnosti da bude popularna, da laska njenoj apsurdnoj taštini i da joj se dodvorava. Umjetnici koji su najdalje dospjeli u Engleskoj upravo su oni za koje javnost nema interesa, a to su pjesnici. Publika ne čita pjesme, pa nema ni utjecaja na stvaralaštvo pjesnika. Umjetničko djelo treba dominirati gledateljem, a ne obrnuto. Gledatelj je tu da prima dojmove, on je violina na kojoj će maestro svirati. Kad je čovjek nesputan, slobodan i sretan, on je u suglasju sa samim sobom. Novi individualizam, pod okriljem socijalizma, predstavljat će savršenu harmoniju. Bez obzira što je bio svjestan nemogućnosti ostvarenja utopijskog društva, ovakva idealizirana slika Wildeu je u eseju poslužila za kritiku državne i crkvene vlasti u Engleskoj, osudu moralnog licemjerja i, što mu je bilo od primarnog značaja, slobodna razmišljanja o položaju umjetnosti i samom stvaralačkom činu u okviru tadašnjeg društva.

U eseju „Ocvat laganja” Wilde izražava nezadovoljstvo tadašnjom društvenom i intelektualnom situacijom u Engleskoj. Umjetnici se previše

³ Wilde Utopiju spominje i u eseju „Kritičar kao umjetnik” u kojem opet naglašava negativni socijalni aspekt davanja dobrotvornih priloga i milostinje, kojima se Engleska želi obraniti od revolucije i krize: „Engleska neće biti civilizirana sve dok područjima pod svojom vlašću ne pridoda Utopiju. Ima više kolonija od kojih bi na svoju korist mogla odustati u zamjenu za tako lijepu zemlju.” (Ibid. str. 126.)

drže činjenica i potpuno zapostavljaju maštu, odnosno, kako to Wilde naziva, laganje. U tom smislu, laganje treba poticati da bi se umjetnički duh oslobodio i umjetnik mogao stvarati djela koja će dičiti vrsnoća, čar, ljepota i maštovitost. Pravi je cilj umjetnosti laganje, tj. kazivanje lijepih neistinitih stvari. Wilde opisuje odnos umjetnosti i života, stav kakav ćemo kasnije naći i kod Virginije Woolf:

Umjetnost uzima život kao dio svoje sirove građe, preinačuje ga i daje mu nove oblike, potpuno je ravnodušna prema činjenicama, izumljuje, zamišlja, snuje, te između sebe i stvarnosti drži neprobojnu zapreku lijepog stila, dekorativne ili idealne obrade. (2009: 22)

Umjetnost nikad ne izražava ništa osim same sebe, ona ima neovisan život i ne reproducira svoje vrijeme (nije nužno realistična u dobu realizma, niti duhovna u dobu vjere). Wilde naglašava važnost umjetnikove mašte za umjetničko stvaranje te tvrdi da je realizam kao metoda potpuno promašen, a umjetnik bi uvijek trebao izbjegavati modernost forme i modernost tematike, jer, kako ironično kaže, samo ono što je moderno, postaje zastarjelo. Kritiku realistične umjetnosti Wilde izražava i u eseju „Kritičar kao umjetnik” gdje tvrdi: „Najbolje što se može reći o većini moderne stvaralačke umjetnosti je da je za nijansu manje vulgarna od zbilje” (2009: 103). Također, moralnim i etičkim pravilima nema mjesta u umjetnosti:

Nema moralnih ili nemoralnih knjiga. Knjige su napisane dobro ili loše. To je sve. [...] Umjetnik nema nikakvih etičkih naklonosti. Etička naklonost u umjetniku znači neoprostiv manirizam. (2008: 7)

Naizgled paradoksalno stajalište da život puno više oponaša umjetnost nego što umjetnost oponaša život, Wilde objašnjava samim oponašateljskim instinktom života i njegovim ciljem da se izražava. Život se želi izraziti, a umjetnost mu nudi neke lijepe forme uz pomoć kojih on može ostvariti tu energiju.

Što za Wildea predstavlja forma eseja, pisac objašnjava na kraju eseja „Istina maski”, u kojem tvrdi da esej jednostavno izlaže određeno umjetničko stajalište, a autor smatra da u estetskoj kritici sve počiva u stavu. Za Wildea u umjetnosti nema univerzalne istine, smatra da je u umjetnosti istina „ono čemu je protuslovlje također istina” (2009: 186). Kao potvrdu svoga stajališta daje primjer Platonove teorije ideja i Hegelov sustav suprotnosti – ove pojmove možemo razumjeti jedino preko kritike umjetnosti, jer, kako tvrdi, istine metafizike zapravo su istine maski.

Iako je počela stvarati otprilike u vrijeme smrti Oscara Wildea, Virginia Woolf dijelila je njegova stajališta u pogledu stvaralaštva svojih suvremenika te svrhe umjetnosti općenito. Budući da je Woolf dobar dio svoga života i stvaralaštva posvetila položaju i kritici žene u društvu, njezin glavni književni interes je fokusiran na tu sferu. Woolf još u *Vlastitoj sobi* iznosi stavove da Engleskom vlada patrijarhat, a budući da je cijeli esej pisan lepršavim, zabavnim stilom, njene ideje ne djeluju radikalno:

I najprolazniji posjetilac na ovom planetu, pomislih, da samo baci pogled na te novine, smjesta bi uvidio, čak i iz ovako površnih svjedočanstava, da je Engleska pod vladavinom patrijarhata. (2003: 37)

Možda najžešću kritiku društva Woolf izražava u eseju *Tri gvineje*. Woolf naglašava ideju „da su javni i privatni svijet neraskidivo povezani; da su tiranija i podložnost jednoga tiranija i podložnost drugoga” (2004: 205). Zalaže se za pravednost, jednakost i slobodu za sve. Vjerojatno najradikalnija ideja u *Tri gvineje* je usporedba britanskog patrijarhalnog društva s fašističkim uređenjem; u Britaniji žena je žrtva, stavljena u podjednako neravnopravan položaj kao i u zemljama s fašističkim i nacističkim uređenjem. Da bi se uspješno borili s fašizmom, treba ga prvenstveno iskorijeniti kod kuće, pa tek onda u inozemstvu, poručuje Woolf, potpuno svjesna svoje radikalnosti i isključivosti (ibid.). U ovoj raspravi Virginia Woolf iznijela je oštre stavove i kritike postojećeg stanja u Engleskoj, ne štedeći niti jedan segment društva: crkva, politika, pravosuđe, obrazovanje, kultura, mediji, vojska i državna uprava, svi su oni nespremni za borbu protiv fašizma koji je pred vratima. Na *Tri gvineje* ne bi trebalo gledati kao na politički manifest – bez obzira na žestoke kritike svih društvenih sfera, ovaj tekst, koji ukazuje na malignu bolest društva i države u praskozorje drugog svjetskog rata, ipak funkcionira kao utopijska meditacija, jer se činjenice, statistički podaci i citati stalno gube u vizionarskoj kontemplaciji kakav bi život mogao biti i kakvo bi društvo bilo kada ne bi bilo egoizma, kada bi svaki pojedinac zadržavao svoj jedinstveni identitet, a istovremeno tvorio nedjeljivu cjelinu sa zajednicom (Lee 1999: 419). Utopija izgleda kao slamka spasa za koju su se držali i Wilde i Woolf, unaprijed znajući da su njihove želje puke iluzije.

Društvenu kritiku koju je iskazala u ova dva eseja Woolf je na suptilan način iznijela i u fantastičnom romanu *Orlando*. U *Orlandu* nalazimo puno primjera ismijavanja političkih, društvenih, kulturnih i moralnih normi društva i to kroz više od tri stoljeća. Pripovjedač u duhovitom stilu opisuje pojave, događaje i likove ismijavajući britanske vladare, pjesnike, ljude od autoriteta, diplomatske krugove, a vrhunac satire u tretiranju žene u društvu javlja se pri

kraju romana: nakon što je Orlando promijenio spol i postao žena, za to ima i pismeni dokaz, sudsko rješenje u kojem službeno piše da je žena.

Što se tiče umjetnosti i umjetničkog stvaralaštva, Woolf je u svoja dva eseja „Gospodin Bennett i gospođa Brown” i „Moderna proza”, napala suvremenike kojima predbacuje puko opisivanje činjenica i zapostavljanje umjetničke strane književnosti te zagovara potpuno drugačiju stvarnost od one koja nam se u životu nudi, odnosno otkrivanje *trenutaka bivanja*, koji predstavljaju istinski život. Za Virginiju Woolf, imaginarni lik gospođe Brown predstavlja ljudsku prirodu, ona je vječna i ne putuje od jedne stanice do druge, nego iz jednog razdoblja engleske književnosti u drugo. Od novih se pisaca zahtijeva da pronađu svoj vlastiti izričaj i način pristupa čitatelju. Gospođa Brown će uvijek biti tu, starija dama neograničenih mogućnosti i nebrojenih varijacija. Može se pojaviti na bilo kojem mjestu, izgledati bilo kako i raditi bilo što, a sve što ona vidi, kaže ili uradi, sve je očaravajuće, jer je ona personifikacija samoga život. Istovremeno, ne treba inzistirati na potpunom prikazu lika gospođe Brown. Dapače, treba tolerirati fragmentarnost, neobičnost, isprekidanost i neuspjeh. Woolf optimistično gleda na razvoj engleskog romana, jer esej završava predskazanjem kojim ona proriče početak novog razdoblja engleske književnosti, ali pod uvjetom da se nikad ne zaboravi gospođu Brown.⁴

U eseju „Moderna proza” Woolf je nahvalila ruske pisce koji su za razliku od engleskih materijalista, duhovni, jer su u stanju prikazati život ili duh, istinu ili realnost, umjesto da se fokusiraju na fizičke i povijesne detalje oko svojih priča i likova. Ruski pisci odriču se opisa života ljudi na način na koji su oni ugrađeni u određeno socijalno okruženje, više ih zaokupljaju filozofska pitanja značenja smisla života, duhovnog života, ljudskog u čovjeku. Woolf traži sagledavanje umjetnosti na potpuno novi način, a istovremeno traži i novu izričajnu formu, koja je okrenuta unutarnjem svijetu lika, mislima, sjećanjima, kontemplaciji, svemu onome što predstavlja *trenutke bivanja*.

Wilde je smatrao da je medij riječi najbolji i najpotpuniji od svih medija, a oboje spisatelja zagovaralo je napredak u stilskom smislu, razvijali su se od konkretnog, opipljivog prema apstraktnijem i subjektivnijem.

⁴ Isti zahtjev postavio je i Oscar Wilde tridesetak godina ranije u eseju „Ocvat laganja”. Nakon što pojasni da je Daudet u nekom svom djelu opisivao stvarne likove, preuzete izravno iz života, Wilde piše: „Čini nam se odjednom da su izgubili svu životnost, sve one malobrojne vrednote što su ih ikad imali. Jedinu stvarni ljudi su oni koji nikad nisu postojali, a ako je romanopisac dovoljno prizeman da svoje likove crpi iz života, trebao bi se bar pretvarati da su tvorevine, a ne hvastati se njima kao kopijama.” (2009: 17).

4. Uloga kritičara i čitatelja u umjetničkom procesu

Wilde i Woolf su se u životu bavili i književnom kritikom i smatrali su je jednako vrijednom kao što je i umjetnikovo djelo. Dok Wilde piše o kritičaru koji stoji uz bok umjetniku, Woolf naglašava važnosti čitatelja koji se nalazi u ulozi kritičara, gdje on svojom maštom i kreativnošću zapravo stvara novo umjetničko djelo.

U svom Predgovoru romana *Slika Doriana Graya*, Oscar Wilde ustvrđuje: „Kritičar je čovjek kojemu uspijeva dojam lijepoga izraziti u nekom drugom obliku ili oblikovati pomoću neke nove materije” (2008: 7). Za Wildea, kritičar je osoba koja ne donosi samo sudove ili ocjene, već netko tko svoje ideje pretvara u nove oblike umjetnosti. Kritičari vladaju prerušavanjem i manipulacijom svojom publikom; oni su ljudski kameleoni. U eseju „Kritičar kao umjetnik” Wilde objašnjava važnost kritičkog elementa u svakom stvaralačkom radu, pa tako i u umjetnosti. Smatra da je teže o nečemu govoriti, nego to činiti (2009: 96). Tvrdi, kritika je stvaralačkija od samoga stvaranja, pa daje za primjer kako veliki umjetnici, od Homera i Eshila do Shakespearea i Keatsa, nisu uzimali tematiku iz života, nego iz mitova, legendi i drevnih priča. Tako i kritičar ima ispred sebe pročišćenu građu koju onda uz osobni dojam prerađuje na umjetnički način. Umjetničko djelo služi samo kao sugestija za novo, vlastito djelo. Wilde naglašava važnost kritike:

Ona tretira umjetničko djelo samo kao polazište za novo stvaranje. Ne ograničuje se – pretpostavimo bar na trenutak da je tako – na to da otkrije stvarnu umjetnikovu nakanu i da je prihvati kao konačnu. A u tome ima pravo, jer značenje svake lijepe stvorene stvari u najmanju je ruku isto toliko u duši onoga tko je gleda, koliko je bilo u duši onoga tko ju je stvorio. Bolje je zapravo reći da je promatrač taj koji lijepoj stvari daje mnoštvo značenja, čini je čudesnom u našim očima [...] (2009: 105).

U svom eseju „Kako bi trebalo čitati knjigu?” Virginia Woolf govori o odnosu pisac-čitatelj, pa tvrdi, da bi čitatelj naučio čitati, morao bi se okušati u pisanju, jer će samo na taj način aktivno prodrijeti u tajne procesa čitanja:

Možda najbrži način da shvatimo osnovne dijelove od kojih se sastoje romanopisčevi postupci nije da čitamo, nego da pišemo; u tome da izvedemo vlastiti pokus s opasnostima i teškoćama riječi. (2005: 187)

Woolf tvrdi da je čitanje romana teška i složena vještina, čitatelj treba imati sposobnost opažanja i zamišljanja da bi mogao iskoristiti građu koju mu pisac daje. Ona jasno potvrđuje Wildeove stavove:

[...] knjige možemo čitati s drugim ciljem, ne da bismo rasvijetlili književno djelo, ne da bismo upoznali slavne ljude, nego da bismo obnovili i potaknuli vlastite kreativne moći na rad (2005: 170–171).

Uzajamni odnos spisatelj – čitatelj trebao bi pridonijeti cilju, a to je da knjige postanu snažnije, bogatije i raznovrsnije. U eseju „Obični čitatelj” (naslov preuzet od Samuela Johnsona iz njegovog teksta *Život Graya* u kojem spominje običnog čitatelja, neokaljanog književnim predrasudama, koji posjeduje zdravu moć rasuđivanja i koji na kraju donosi procjenu i priznanje svake umjetničke vrijednosti), Woolf čitateljskim osobinama nadodaje i određenu naivnost i neiskustvo te samo zadovoljstvo koje čitanje izaziva, a koje čitatelju daje posebne kvalitete. Obični čitatelj razlikuje se od kritičara i učenog čovjeka jer je slabije naobrazbe i skromnijih sposobnosti, a svrha njegova čitanja je vlastito zadovoljstvo, a ne stjecanje znanja ili ispravljanje tuđih mišljenja. Svoje manjkavosti čitatelj kompenzira na način da se povodi za nagonom koji ga vodi da sam iz književnog teksta oblikuje svojevrsnu cjelinu. On ne čita da bi stekao znanje ili ispravljao tuđa mišljenja, nego čitanjem stvara nešto što će njemu osobno pružiti prolazno zadovoljstvo i pobuditi osjećaje, smijeh, potaknuti ga na razmišljanje (2005: 5–6).

Prema shvaćanjima Wildea i Woolf čitanje, pisanje i književna kritika predstavljaju djelatnosti za koje je neophodna mašta i vlastiti umjetnički poriv, da bi se, uz pažljivo promišljanje forme, stvorilo nešto novo, originalno, umjetničko.

5. Potisnuti glasovi

Iako su se i Wilde i Woolf zalagali za umjetnost neopterećenu teretom realizma, njihov opus ne može se razmatrati izvan političkog i društvenog konteksta. Premda su bili pripadnici povlaštenog staleža, uspješni i cijenjeni za života, oboje ovih umjetnika u izvjesnoj mjeri u društvenom smislu ostaju na margini društva, a osjećaj nepripadanja ostavlja tragove u njihovim djelima. Potisnuti glasovi, ono što nije eksplicite rečeno i što ostaje između redaka, stvara osjećaj inferiornosti i sputanosti, drugotnosti. Wildeovo seksualno „zastranjivanje” izazivalo je moralna pravila viktorijanskog društva, a seksualna kolebanja osjećaju se i kod Virginije Woolf, uz dodatni osjećaj marginaliziranosti kao žene. Androgina vizija, koju je Wilde na izvjestan način živio daleko prije nego što je postao predmetom međunarodnog skandala, Woolf je opisala tridesetak godina kasnije kao ideal ljudskog postojanja. Androgini um u sebi sadržava sve najbolje odlike muškoga i ženskoga uma.

S druge strane, Wildeov lik i portret Doriana Graya ukazuju na androginu ljepotu, koja je vječna. Sam roman, koji je izazvao brojne kontroverze svoga doba, bio je osuđivan kao eksplicitno heteroerotičan za svoje doba, dok je istovremeno odnos između Basila, Doriana i lorda Henryja smatran nepriličnim, odnosno homoerotskim. Za Wildea ideal umjetnosti i pojam vječne ljepote je androgin, jer idealna ljepota uzima najbolje od oba spola.

Woolf se, s druge strane, također igra varljivim identitetima, ona u eseju *Vlastita soba* iznenada uvodi rečenicu: „Chloe je voljela Oliviju, radile su zajedno u laboratoriju...” (2003: 84). Pripovjedačica predmnijeva da će Mary Carmichael, pod uvjetom da se zna izraziti i ima ostale materijalne uvjete za pisanje, u budućnosti „upaliti baklju u velikoj dvorani u koju još nitko nikada nije stupio” (2003: 85). Morat će uhvatiti pokrete i neizrečene ili poluizrečene riječi koje se oblikuju „kad su žene same, neosvijetljene hirovitim i obojenim svjetlom drugoga spola” (2003: 86).

Osim seksualnih kolebanja i dvosmislenih odnosa sa suvremenicama, Woolf je imala otegotnu okolnost što je bila žena intelektuala, pa se još teže uklapala u patrijarhalno viktorijansko društvo. *Vlastita soba* smatra se manifestom feminizma, jer odražava sve probleme s kojima se žena suočavala stoljećima, od Aphre Behn do današnjega dana. Woolf je bila svjesna položaja žene u tadašnjem društvu: nemogućnosti obrazovanja, zapošljavanja, nasljeđivanja vlastite obiteljske imovine, nedostatka iskustva, uskraćivanja prava glasa, obespravljenosti u svakom pogledu, a imaginarni lik Judith Shakespeare i njezina tužna sudbina odražavaju svu tragediju nesuđene umjetnice. Kao ogroman problem u borbi za ravnopravnost, Woolf ističe nedostatak ženske tradicije: žene misle kroz svoje majke, jer im je uskraćena mogućnost stjecanja iskustva iz vanjske sfere. Neravnopravnosti se na kraj može stati samo na način da žena dobije svoj prostor, vlastiti novac i slobodu u psihološkom smislu, da bi se tek tada mogla neometano baviti književnim radom.

Feminističke ideje koje je izrazila u eseju *Vlastita soba*, Woolf je na poetski, sarkastični i lepršavi način iskazala u romanu *Orlando*. Lik Orlando doživljava transformaciju spola, od muškarca postaje žena i tek nakon toga afirmira se kao uspješna pjesnikinja, što Orlando, kao muškarcu, nikako nije polazilo za rukom. Orlando je otjelovljenje ideje o androginom umu, on/a je androgino biće koje sublimira obilježja oba spola.

Osim što su na satiričan i subverzivni način kritizirali društvo i zazivali promjene, oboje umjetnika, Wilde i Woolf, zahtijevalo je odmak od tradicionalnog pisanja, naglašavalo važnost individualizma i posebnog stilskog izraza, okretanje od vanjskog i vidljivog prema unutarnjem i subjektivnom. Za njih je umjetnik biće koje svoje ideje pretvara u nove oblike umjetnosti,

probija kulturne granice unutar društva, stvarajući novi, intimni i individualni izraz. Woolf čak zagovara i žensku rečenicu, odnosno poseban stil pisanja koji odgovara ženama, s obzirom na njihove otežane uvjete u stvaralačkom radu.

6. Zaključak

Iako naizgled, Wilde i Woolf niti u životu, niti u književnom stvaralaštvu, nisu imali zajedničkih dodirnih točaka, analiza njihove esejistike u kojoj jasno izlažu svoje viđenje umjetnosti i kritiku tradicionalnog pristupa književnosti svojih suvremenika u kojoj je realizam služio kao zrcalo društvene stvarnosti, ukazuje na brojne sličnosti u shvaćanjima umjetnosti. Satira, koja je kod Wildea izraženija, služi kao sredstvo kritike tradicionalnog patrijarhalnog društva, kojim oboje autora ukazuju na društvene probleme, a kod Woolf i probleme rodne nejednakosti. Oboje autora imaju utopističke ideje o idealnom društvu, no istovremeno su svjesni da su one nerealne i neostvarive. Svojestveno im je nemiješanje politike i morala u književnost, to su posebne sfere koje nemaju ništa zajedničko i nedopustivo je književnost koristiti u takve svrhe.

Wildeov esteticizam i dekadencija predstavljaju stepenicu prema novom pristupu i shvaćanju umjetnosti, što će pridonijeti razvoju potpuno novoga umjetničkog pravca, modernizma. Njegova ideja o umjetnosti koja je sama sebi svrhom utjecala je na estetiku tadašnjega doba, baš kao što su modernistički stavovi Virginije Woolf izrečeni u eseju *Vlastita soba*, koji su zahtijevali raskid s realističnim stilom pisanja, kao i tradicionalnim shvaćanjem rodničkih uloga, utjecali na umjetničku klimu početkom dvadesetog stoljeća. Wildeova tvrdnja da život imitira umjetnost daleko više nego li umjetnost imitira život implicira da umjetnik koristi svoje osobno iskustvo u stvaranju umjetnosti i preoblikuje ga, potvrđujući da u svakoj umjetnosti postoji dio života umjetnika koji ju je stvorio (2009: 29). Umjetnik je taj koji daje život ljepoti. Wilde i Woolf protive se imitaciji, umjetnost zahtijeva originalnost i strast, a svaki umjetnik traži vlastiti izričajni oblik, svojstven njemu samome. Wilde ne vjeruje u čvrstu žanrovsku podjelu, smatra da književnost nastoji stvarati nove žanrove. Sukladno tome, Woolf je bila zagovornica eksperimentalnih metoda u književnosti, traženja novoga i originalnoga izričaja, čak je i pokušala, doduše, neuspješno, napisati „roman-esej”.

Oboje autora značajno je doprinijelo modernističkom pravcu u umjetnosti, novom shvaćanju stvarnosti, autonomiji u umjetničkom procesu i

individualizmu. Istovremeno, iz njihovih djela izvire unutarnje iskustvo ljudi utišanih glasova i marginaliziranih u društvu koje im je uskraćivalo biti ono što zapravo jesu.

Literatura

- Adorno, Theodor W. „Esej o eseju”. *Filozofsko-sociološki eseji o književnosti*. Prevela Nadežda Čačinović-Puhovski. Zagreb: Biblioteka Suvremena misao, Školska knjiga Zagreb, 1985.
- Čale Feldman, Lada. Pogovor „Riječi, kulture, životi” u: Virginia Woolf, *Gospodin Bennett i gospođa Brown*. Izabrala i priredila Lada Čale Feldman. 253–263. Preveli Marina Leustek i Lovro Škopljanać. Zagreb: Centar za ženske studije-Zagreb, 2010.
- Čale Feldman, Lada. Pogovor „Kritičke inverzije Oscara Wildea” u: Oscar Wilde, *Intencije*. 187–195. Preveo Damjan Lalović. Zagreb: Disput. Biblioteka književna smotra, 2009.
- Čale Feldman, Lada. Pogovor „Voljeti čitati” u: Virginia Woolf, *Obična čitateljica*. 203–221. Prevela Marina Leustek. Zagreb: Centar za ženske studije – Zagreb: Zagreb, 2005.
- Ellmann, Richard. *Oscar Wilde*. London: Penguin, 1987.
- Epštejn, Mihail. „Na raskršću slike i pojma” (Esejizam u kulturi novoga doba). R.E.Č. Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja. 60–72. Prevela Radmila Mećanin, br. 18. februar 1996.
- Heilbrun, Carolyn G. *Toward a Recognition of Androgyny*. New York: W.W. Norton and Company, 1993.
- Lee, Hermione. *Virginia Woolf*. New York: Vintage Books, 1999.
- Lopate, Phillip. *The Art of the Personal Essay. An Anthology from the Classical Era to the Present*. New York: An Anchor Book. 1994.
- Lukač, Georg. *Duša i oblici*. Prevela Vera Stojić. Beograd: Nolit, Beograd, 1973.
- Montenj, Mišel de, *Ogledi*. Preveo Midhat Šamić. Sarajevo: „Veselin Masleša”, 1964.
- Shuter, William F. *Rereading Walter Pater*. Cambridge: Cambridge Studies in Nineteenth-Century Literature and Culture, 1997.
- Wilde, Oscar. *Intencije*. Preveo Damjan Lalović, predgovor Lada Čale Feldman. Zagreb: Disput. Biblioteka književna smotra, 2009.
- Wilde, Oscar. *Slika Dorijana Graya*. Preveo Zlatko Gorjan. Zagreb: Europapress holding, 2008.

- Wilde, Oscar. *Socijalizam i ljudska duša; De profundis*. Preveo Zlatko Crnković. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.
- Woolf, Virginia. *Gospodin Bennett i gospođa Brown*. Izabrala i priredila Lada Čale Feldman. Preveli Marina Leustek i Lovro Škopljanać. Zagreb: Centar za ženske studije-Zagreb, 2010.
- Woolf, Virginia. "The Modern Essay". *Selected Essays*. Edited by David Bradshaw. New York: Oxford University Press, 2008.
- Woolf, Virginia. *Obična čitateljica*. Izbor i pogovor Lada Čale Feldman. Prevela Marina Leustek. Zagreb: Centar za ženske studije – Zagreb, 2005.
- Woolf, Virginia. *Tri gvineje*. Prevela Marijana Leustek. Zagreb: Centar za ženske studije Zagreb, 2004.
- Woolf, Virginia. *Vlastita soba*. Urednica Biblioteke Virginije Woolf Iva Grgić. Prevela Iva Grgić. Zagreb: Centar za ženske studije-Zagreb, 2003.

Nina Sirković

University of Split

Faculty of Electrical Engineering, Mechanical Engineering
and Naval Architecture

Split, Croatia

Nina.Sirkovic@fesb.hr

Original Scientific Article

Out of the Frame: The Essay Writing of Oscar Wilde and Virginia Woolf

The paper examines selected essays by Oscar Wilde and Virginia Woolf within the social, cultural and artistic context at the turn of the century. The essay, which implies a note of subversion, proves to be the ideal form for these two writers, who have a chameleonic ability to disguise, deceive and seduce the reader. Although apparently Wilde and Woolf had no common points of contact either in life or in literary creation, the analysis of their essays in which they clearly present their view of art and the criticism of the traditional approach to the literature of their contemporaries, in which realism served as a mirror of social reality, points to numerous similarities in understandings of art. Firstly, the influences of Walter Pater and Shakespeare on both authors are analysed, and then the viewpoints regarding the perception of art

are compared. Both authors despise the photographic approach to literature, the superficial realism that relies on descriptions, and demand a turn to inner experience, contemplation and memories, looking for a new stylistic expression as well. Satire, which is more pronounced in Wilde, but also present in Woolf, serves as a means of criticizing the traditional patriarchal society, with which both authors point to social problems, and, additionally, in Woolf, to the problems of gender inequality. Both authors have utopian ideas about an ideal society, but at the same time they are aware that they are unrealistic and unachievable. Wilde and Woolf demand the non-interference of politics and morality in literature, they claim it is inappropriate to use literature for political or any similar purposes.

Wilde's aestheticism and decadence represent a step towards a new approach and understanding of art, which will contribute to the development of modernism. His idea of art for art's sake influenced the aesthetics of the time, just as the modernist views of Virginia Woolf expressed in her essay *A Room of One's Own* influenced the artistic climate at the beginning of the twentieth century. She demanded a break with the realistic style of writing, as well as with the traditional understanding of gender roles. Wilde's claim that life imitates art far more than art imitates life implies that the artist uses his personal experience in creating art and reshaping it, affirming that in every art there is a part of the life of the artist who created it. It is the artist who gives life to beauty. Wilde and Woolf oppose imitation, art requires originality and passion, and each artist seeks his own expressive form, unique and individual. Wilde does not believe in a firm division of genres, but that literature tends to create new genres. Accordingly, Woolf was an advocate of experimental methods in literature, the search for new and original expression, she even tried, albeit unsuccessfully, to write a "novel-essay". Wilde and Woolf also show similarities regarding the reversed role of reader/critic and writer in the literary process of creation, where the emphasis is placed on the artistic aspect of criticism, that is, reading in order to create new, richer and more diverse works of art. Both authors significantly contributed to the modernist movement, a new understanding of reality, autonomy in the artistic process and individualism. At the same time, their works express the inner experience of people with silenced voices and marginalized in a society that denied them being who they felt they really were. Their suppressed voices of marginalization and otherness had to remain hidden due to strict traditional social norms of the Victorian era.

Keywords: essay writing, aestheticism, literary criticism, subversion, modernism.

Primljeno: 27.08.2024.

Odobreno: 27.09. 2024.